

ПРАБЛЕМЫ ПЕРАКЛАДУ З РУСКАЙ МОВЫ НА БЕЛАРУСКУЮ ТЭРМІНАЎ СФЕРЫ КАМП'ЮТАРНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ

А. А. Кірду́н

*Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт,
вул. Святлода, 13а, 220006, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
allakirdun@mail.ru*

Адзначаецца актуальнасць мэтанакіраванай дзейнасці навукоўцаў па дасягненні эквівалентнасці перакладу з рускай мовы на беларускую тэрмінаў камп'ютарных тэхналогій (ТКТ). Апісваюцца праблемы, якія неабходна пераадолець для забеспячэння безбар'ернага выкарыстання беларускай мовы ў абазначанай сферы: адсутнасць сучасных спецыялізаваных перакладных руска-беларускіх і беларускамоўных тлумачальных слоўнікаў; прадстаўленасць ТКТ у абмежаванай колькасці ў акадэмічных тлумачальных слоўніках агульнаўжывальнай беларускай лексікі, а таксама ў агульных перакладных руска-беларускіх слоўніках; варыянтнасць назвы і полінайменнасць аднаго і таго ж дэнатата ў беларускамоўных тэкстах. Звяртаецца ўвага на блок праблем, што ўзнікаюць пры перакладзе ТКТ з рускай мовы на беларускую пры дапамозе сістэм машыннага перакладу і падкрэсліваецца, што ўсе аўтаматычныя інструменты з'яўляюцца толькі дапаможнымі ў дзейнасці перакладчыка. Заклучаецца, што камп'ютарныя тэхналогіі – гэта міждысцыплінарная і зменлівая прадметная вобласць, паняццёвая база якой пастаянна пашыраецца, а таму патрабуе асаблівага падыходу да выпрацоўваемых тэрмінаў, і праблемы перакладу ТКТ з рускай мовы на беларускую могуць быць пераадолены праз сумесную працу лінгвістаў і спецыялістаў у галіне камп'ютарных тэхналогій.

Ключавыя словы: тэрміны камп'ютарных тэхналогій; эквівалентнасць перакладу; полінайменныя паняцці; варыянтныя назвы; дэнататыўная суаднесенасць тэрмінаадзінак.

На сучасным этапе для Рэспублікі Беларусь актуальнай з'яўляецца задача па забеспячэнні ўмоў для безбар'ернага выкарыстання беларускай мовы ў тых сферах навукова-тэхнічнай галіны, якія бесперапынна, імкліва і інтэнсіўна развіваюцца, і найперш у сферы камп'ютарных тэхналогій. Адзін са шляхоў вырашэння гэтай задачы бачыцца ў мэтанакіраванай дзейнасці навукоўцаў па дасягненні эквівалентнасці перакладу адпаведнай тэрміналагічнай лексікі з рускай мовы на беларускую і адначасовым пераадоленні шэрага ўзаемаабумоўленых праблем рознага характару, сярод якіх:

- адсутнасць сучасных спецыялізаваных перакладных руска-беларускіх і беларускамоўных тлумачальных слоўнікаў, якія маглі б служыць для розных груп карыстальнікаў арыенцірам пры атрыманні інфармацыі аб стандартызаваных і гарманізаваных тэрмінах камп'ютарных тэхналогій (далей – ТКТ), ці, інакш, тэрмінах, што абазначаюць паняцці, звязаныя: з апаратным забеспячэннем камп'ютара, якое ўключае электронныя схемы,

кабелі, платы, крыніцы электрасілкавання, запамінальныя ўстройства, прынтары, перыферычныя ўстройства [4, с. 26]; з праграмным забеспячэннем камп'ютара, якое ўяўляе сабой набор каманд і ўмоўна падзяляецца на тры групы: сістэмнае праграмнае забеспячэнне, прыкладное праграмнае забеспячэнне, прыкладныя інструментальныя сродкі [1, с. 19–20]; з працэсамі ўзаемадзеяння чалавека і камп'ютара. Як слушна адзначае М. І. Свістунова, «тыя слоўнікі, што выйшлі, – невялікія па аб'ёме і не падаюць назвы шматлікіх новых паняццяў, што ўзніклі цягам апошніх дзесяці гадоў...» [3, с. 168];

• прадстаўленасць ТКТ у абмежаванай колькасці ў акадэмічных тлумачальных слоўніках агульнаўжывальнай беларускай лексікі, а таксама ў агульных перакладных руска-беларускіх слоўніках. У прыватнасці, нягледзячы на шырокую распаўсюджанасць у сучасным паўсядзённым маўленні такіх тэрмінаадзінак, як *аккаунт, архіватор, апгред, андроид, браўзер, гіперссылка, драйвер, девайс, дескриптор, кластер, модем, оцифровка, парсер, плагин, прокси-сервер, ровминг, сервер, спам, транзакция, трафик, фишинг, вредоносный код, вредоносная программа, родительская директория, всплывающее меню, всплывающее окно, вспомогательная память, конвертация данных, разрешение экрана, растровое изображение, спящий режим* і інш., іх беларускія адпаведнікі пакуль не прадстаўлены нават у анлайн-версіях абазначаных слоўнікаў (гл., напрыклад, рэсурсы <https://www.skarnik.by/> і <http://www.slounik.org/>). Таксама ў лексікаграфічных крыніцах пакуль не адлюстраваны і тыя змяненні, што адбыліся ў значэннях лексічных адзінак літаратурнай мовы ў сувязі з іх тэрміналагізацыяй у працэсе развіцця сферы камп'ютарных тэхналогій. Напрыклад, у тлумачальным слоўніку беларускай мовы, размешчаным на рэсурсе <https://www.skarnik.by/>, слова *дакумент* суадносіцца толькі з папяровым носьбітам інфармацыі, а значэнні, якія звязвалі гэтае слова з камп'ютарам (напрыклад – 'любы тэкставы файл, які ствараецца пры дапамозе камп'ютарнай праграмы'), не прыводзяцца. "Камп'ютарныя" значэнні з'явіліся, але не адлюстраваны ў тлумачальных слоўніках і ў лексем *адрес, архітэктурa, платформа, партал, порт, сервіс, сетка, шлюз, экспарт* і інш.

• варыянтнасць назвы і полінайменнасць аднаго і таго ж дэнатата ў беларускамоўных навуковых і публіцыстычных артыкулах, вучэбных дапаможніках, манаграфіях. Напрыклад, для тэрміна *приложение*, якім абазначаецца праграма для камп'ютара, што кіруецца канкрэтнай аперацыйнай сістэмай і разлічана на непасрэднае ўзаемадзеянне з карыстальнікам, і які з'яўляецца апорным кампанентам у многіх састаўных тэрмінаадзінках (напрыклад: *мобильные приложения, пользовательские приложения, профессиональные приложения, корпоративные приложения* і інш.), знаходзім наступныя адпаведнікі: 1) *дадатак*: «Прыкладное ПЗ – праграмы для рашэння задач пэўнага класа прадметнай вобласці. <...> Для

наймення прыкладных праграм выкарыстоўваюць тэрмін **дадаткі**» (http://informatika7.adu.by/?page_id=199&lang=by); «Дыспетчары Гомельскай гарадской станцыі хуткай медыцынскай дапамогі больш за паўгода карыстаюцца **мабільным дадаткам**, які дазваляе ў рэальным часе вызначаць месцазнаходжанне пацыента і машын хуткай дапамогі...» (<https://nastgaz.by/mabilnyya-dadatki-i-shtuchny-intelekt/>); 2) прыкладанне: «У адрозненне ад вышэйапісаных аўдыярэдактараў, Wavosaur – гэта параўнальна невялікае, кампактнае і функцыянальнае **прыкладанне**» (<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/194056/1/36-43.pdf>); «Па сутнасці, IT-спецыялісты з’яўляюцца карыстальнікамі інфармацыйных тэхналогій. Яны выкарыстоўваюць наяўныя аперацыйныя сістэмы, праграмнае забеспячэнне і **прыкладанні** ў тандэме...» (<https://sites.google.com/view/infarmatyka/home/camu-vucac>); 3) дастасаванне: «Год таму мы стварылі мабільнае **дастасаванне** для перакладаў на мову – цяпер ім карыстаецца больш за 30 тысяч чалавек» (<https://bobr.by/news/newscompany/123767>); «М-банкінг дазваляе ўладальнікам плацёжных картак банка з дапамогай мабільнага тэлефона і ўстаноўленага ў ім спецыяльнага **дастасавання** М-Belarusbank у любы час сутак і з любой кропкі свету кіраваць грашовымі сродкамі...» (<http://www.malorita.by/?p=11239>); 4) праграма (камп’ютарная праграма, карыстальніцкая праграма, прыкладная праграма): «Jaws for Windows – самая папулярная ў свеце праграма экраннага доступу, якая працуе на ПК ў асяроддзі Windows» (<https://elib.bspu.by/bitstream/doc/33848/1/Паршонак%20-%2033%20презентация%202018%20бел.pdf>); «Агульная архітэктурна-рэалізацыйная сістэма працы з кантэнтам змяшчае тры ўзроўні: база дадзеных (MySQL); backend, які прадстаўлены Django-дадаткам; **карыстальніцкая праграма (HTML5+JavaScript)**» (<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/215036/1/13-19.pdf>); «СКБД, што захоўвае даныя, і **прыкладная праграма**, што інтэрпрэтуе гэтыя даныя, з’яўляюцца рознымі дадаткамі, г.-зн. існуюць дадатак-сервер і дадатак-кліент» (https://adu.by/wp-content/uploads/2014/e-book/inf/11_1.pdf); і інш. Трэба адзначыць, што праблема полінайменнасці і варыянтнасці ў камп’ютарнай тэрміналогіі ўжо неаднаразова закраналася ў навуковай і навукова-папулярнай літаратуры [3; 5; 6]. Аўтары звяртаюць увагу на такія рады найменняў, як налады – наладкі – настройкі (рус. настройки), выява – відарыс – малюнак – вобразатвор (рус. изображение), устройства – прылада – прыстасаванне (рус. устройство), папка – тэчка (рус. папка), ідэнтыфікацыя карыстальніка – спраўджванне карыстальніка – апазнаванне карыстальніка (рус. идентификация пользователя) і інш. У нашай практыцы выкладання дысцыпліны “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” на факультэце інфармацыйных тэхналогій БДТУ падчас працы з прафесійна арыентаванымі навуковымі тэкстамі таксама былі вылучаны полінайменныя паняцці, напрыклад: апаратны супын – апаратнае перарыванне – апаратнае прыпыненне (рус.

аппаратное прерывание), база данных – база звестак – база дадзеных (рус. база данных), вонкавы інтэрфейс – знешні інтэрфейс – бачны інтэрфейс (рус. внешний интерфейс), гнуткі дыск – цвёрды дыск – жорсткі дыск (рус. жёсткий диск), кабельны разьём – кабельны раздым (рус. кабельный разьём), перыяд абарачэння – перыяд звароту – перыяд абароту (рус. период обращения), саманавучальная сістэма – самаабучальная сістэма (рус. самообучающаяся система) і інш. Прычыны ўзнікнення варыянтнасці і полінайменнасці ТКТ у навуковым дыскурсе самыя розныя: ад моўных густаў аўтараў і іх маўленчай кампетэнтнасці да нявырашаных навуковых праблем, звязаных з дэнататыўнай суаднесенасцю тых ці іншых тэрміналагічных адзінак у абедзвюх мовах.

Асобны блок праблем узнікае пры спробах перакладу ТКТ з рускай мовы на беларускую пры дапамозе сістэм машыннага перакладу [2]. У прыватнасці, анлайн-перакладчык у браўзеры «Яндекс» прапаноўвае ў некаторых выпадках у якасці беларускамоўных эквівалентаў адзінкі размоўнага стылю, напрыклад: рус. *компьютер, принтер, кодирование информации, копирование, окно настройки* – бел. «Яндекс» *кампутар, кадаванне інфармацыі, капіяванне, акно налады* (правільна: *камп'ютар, кадзіраванне інфармацыі, капіраванне, акно настройкі*); словы без уліку лексічнай спалучальнасці, напрыклад: рус. *база данных, информационная среда, карта цветовых переходов, разрешающая способность монитора, сжатие данных* – бел. «Яндекс» *база дадзеных, інфармацыйная серада, карта каляровых пераходаў, дазвол манітора, сціск дадзеных* (правільна: *база даных, інфармацыйнае асяроддзе, карта колеравых пераходаў, раздзяляльная (адрознівальная) здольнасць манітора, сцісканне даных*); і інш. Нягледзячы на значныя дасягненні ў галіне машыннага перакладу, пакуль не існуе сістэм, якія дазвалялі б атрымліваць дасканалы пераклад (у тым ліку і беларускамоўны). Усе аўтаматычныя інструменты з'яўляюцца толькі дапаможнымі ў дзейнасці перакладчыка.

Відавочна, што камп'ютарныя тэхналогіі – гэта міждысцыплінарная і зменлівая прадметная вобласць, паняццёвая база якой пастаянна пашыраецца, а таму патрабуе асаблівага падыходу да выпрацоўваемых тэрмінаў. На наш погляд, вышэйадзначаныя праблемы могуць быць пераадолены праз арганізацыю мэтанакіраванай сумеснай працы лінгвістаў і спецыялістаў у галіне камп'ютарных тэхналогій.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Зубова И.И.* Информационные технологии в лингвистике. М. : Academia, 2004. 208 с.
2. *Кірдуна А.А.* Машынны пераклад: гісторыя, сучасны стан і якасць тэкстаў на беларускай мове [Электронны рэсурс] // Скориновские чтения – 2019 : современные тенденции развития издательского дела : мат-лы IV Междунар. форума, Минск, 24–25 сент. 2019 г. Минск : БГТУ, 2019. С. 44–47. URL: <http://elib.belstu.by/handle/123456789/31954> (дата звароту: 01.08.2020).

3. *Свістунова М.І.* Некаторыя праблемы сучаснай беларускамоўнай ІТ-тэрміналогіі [Электронны рэсурс] // Беларускае слова: тэрмін і вобраз : зб. артыкулаў па матэрыялах навуковых чытанняў, прысвечаных памяці праф. В. П. Краснея, г. Мінск, 27 снежня 2017 г. / БДУ, Філалагічны фак., Каф. гісторыі беларускай мовы ; рэдкал.: М.І. Свістунова (адк. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. М. Р. Прыгодзіча. Мінск : БДУ, 2017. С. 167–175. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/194857> (дата звароту: 01.08.2020).

4. *Таненбаум Э.* Архитектура компьютера / Э. Таненбаум, Т. Остин ; пер. с англ. Е. Матвеева. 6-е изд. СПб : Питер, 2013. 816 с.

5. *Шасцярнёва Л.* Сістэмная арганізацыя беларускай камп'ютарнай лексікі [Электронны рэсурс] / Л. Шасцярнёва, Ю. Лук'янюк // Журналістыка-2013: стан, праблемы і перспектывы : мат-лы 15-й Міжнар. навук.-практ. канф., 5–6 сн. 2013 г., Мінск / рэдкал. : С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. Вып. 14. Мінск : БДУ, 2013. С. 210–216. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/89189> (дата звароту: 01.08.2020).

6. *Шчасная К.* Паслугач не знойдзены, або Складанасці беларускай камп'ютарнай тэрміналогіі [Электронны рэсурс] // Літаратура і мастацтва. 2013. 19 ліпеня (№ 28). С. 8. URL: http://csl.bas-net.by/press-nan/2013/07/19_paslugach_ne_znojdzeny.pdf (дата звароту: 03.08.2020).

ТРАКТОВКА РАЗНИЦЫ ВНУТРЕННИХ ФОРМ СЛОВ: СИНХРОННЫЙ ПОДХОД

А.И. Ковалева

*Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, республика Беларусь,
kowalowa_anna@mail.ru*

*Научный руководитель – И.С. Ровдо,
доктор филологических наук, профессор*

Подробно рассматриваются трактовки разницы внутренних форм семантически эквивалентных слов разных языков, представленные в сопоставительных исследованиях. На базе анализа работ, посвященных проблеме внутренней формы слова, выделены критерии разницы внутренних форм. Прежде всего, структурный критерий, связанный с разницей частеречной принадлежности и количеством мотиваторов сопоставляемых слов, а также типом мотивированности последних. Семантический критерий предполагает неидентичность морфемной структуры и различие мотивирующих признаков сопоставляемых слов. В качестве критерия разницы внутренних форм, оптимального для сопоставительных исследований, направленных на выявление специфического отражения мира средствами разных языков, предлагается рассматривать семантику внутренних форм.

Ключевые слова: внутренняя форма слова; лексико-семантическая группа; мотивирующий признак; морфемная структура слова; мотивирующее слово.

Словосочетание «внутренняя форма слова» (далее – ВФ) благодаря своей образности получает различные трактовки и используется в филологических работах различных направлений. Одним из интереснейших аспектов рассмотрения ВФ является анализ данного феномена в качестве